

Ovan: Del av kakelmatis i rödgods tillvaratagen i kvarteret Björnen 1978. Foto Göran H Fredriksson/SSM.
Nästa sida: Situationskarta över nedre Norrmalm. Den svarta linjen visar strandens läge före 1630-talets gatureglering.
Teckning Ingrid Leander/SSM.

Kaka söker maka . . .

Om två kakelfynd från nedre Norrmalm.

Anita Biuw

Från senare delen av 1970-talet har det rått stor ombyggnads- och delvis också nybyggnadsverksamhet på nedre Norrmalm. Större delen av denna kan kopplas till riksdagens återflyttning till Helgeandsholmen och samlingen av regeringskansli och departement till södra Klara. Processen är ännu inte färdig. Fortfarande pågår ombyggnader för departementen i kvarteren Brunkhalsen och Johannes Större.

Stadsmuseet har gjort arkeologisk dokumentation i nästan alla kvarter som berörts av dessa arbeten,

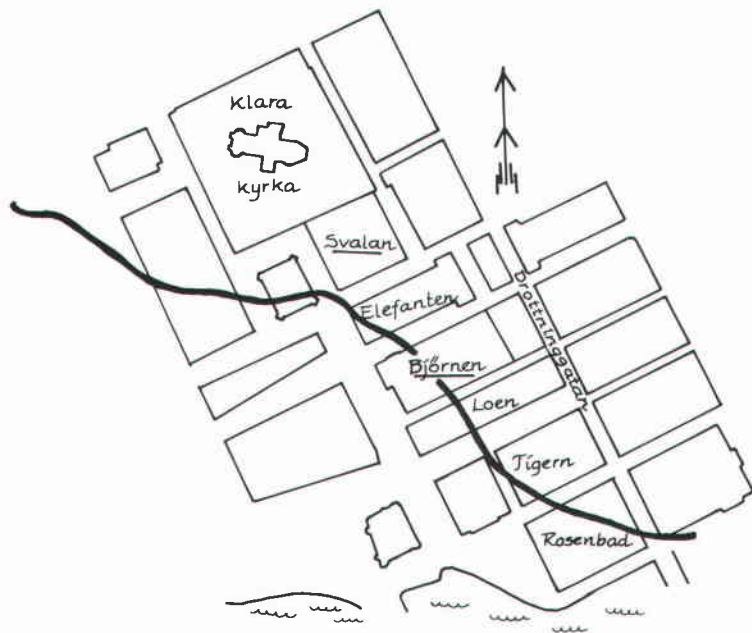
bland annat i kvarteren Tigern och Björnen väster om Drottninggatan.

I kvarteret Björnen, där Adelcrantzska palatset ligger, revs allt utom palatset 1978 och Stadsmuseet gjorde då en arkeologisk undersökning av en liten obebyggd gård framför palatset. Här påträffades bryggrester och i anslutning till dem ett stort keramikmaterial, till största delen bestående av verkstadsavfall, som någon krukmakare tippat i sjön från bryggan. Sådant material har påträffats i alla kvarter väster om Drottninggatan, från Rosenbad upp till Elefanten. Uppenbart låg här flera krukmakerier från medeltid fram till den stora gaturegleringen på 1630-talet, något som bekräftas i tänke- och skotteböcker från den här tiden.

De här kvarteren låg i början av 1600-talet vid Mälaren. Före gaturegleringen hade de alla kontakt med vattnet. I samband med denna började man också fylla ut stranden mot väster.

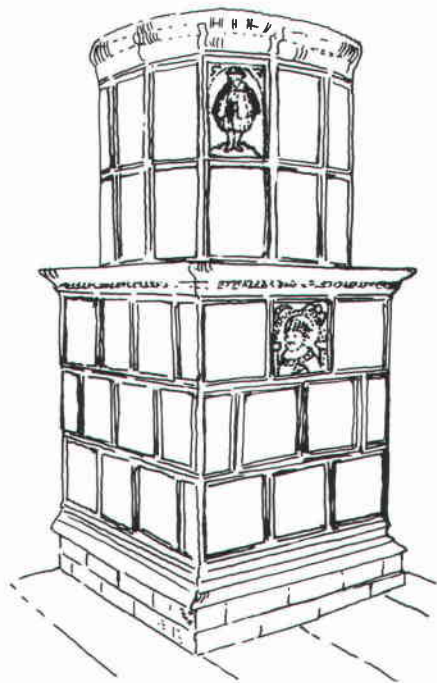
Krukmakarna här arbetade i rödbrännande lera, så kallat rödgods, och tillverkade huvudsakligen hushållskärl; trebensgrytor, stekpannor, silar, skålar och fat tillhörde standardproduktionen. Men fynden härifrån vittnar också om tillverkning av kakel, golvplattor och väggreliefer.

I kvarteret Björnen hittades 1978 en fragmentarisk kakelform, en matris av rödgods till ett så kallat furskakel. Den här typen av kakeldekor har sitt ursprung i Tyskland där den är vanlig från mitten av

1500-talet och fram till tidigt 1600-tal då nya kakel-dekorer kom på modet. Även i Skandinavien och i de baltiska länderna blev furstekaklen vanliga och tillverkades här efter tyska förebilder. I anslutning till matrisen i Björnen påträffades ett litet fragment av ett oglaserat kakel, som passade i den.

1991 revs Aftonbladets hus i kvarteret Svalan, andra kvarteret norrut från Björnen räknat, för att ge plats för ett nytt kontorshus. Stadsmuseet gjorde då en arkeologisk undersökning av ett ca 800 m² stort område och påträffade ett antal trähus från olika byggnadsperioder, pålningar och båtar samt ett stort antal föremål av trä, läder, metall, glas och keramik. Precis som i kvarteren Elefanten och Björnen dominerades keramikerna av hushållskärl som trebensgrytor och stekpannor, men här fanns också en del kakel av vilka ett ganska stort antal var bladkakel med furstemotiv. Ett

svartglaserat rektangulärt kakel föreföll bekant på något sätt, och se, det passade i den kakelmatis som påträffades i Björnen 1978!

Tidigare trodde vi att matrisens furste eventuellt var en furstinna och att den nog var avsedd för ett kvadratisk kakel. Men det nya fyndet från Svalan gav också bättre kunskaper om matrisfragmentet från Björnen eftersom Svalans kakel gick att rekonstruera i sin helhet. Den avbildade fursten är klädd i en kort mantel, en s.k. spansk axelkappa med broderat foder. Han bär den för tiden typiska pipkragen samt pluderbyxor och hosor eller strumpor. I handen håller han en fjäderprydd barett. Pluderbyxorna var ett tygkrävande kontinentalt byxmode, som kom till Norden omkring 1550. De här kläderna var förmodligen högsta mode omkring 1560-70.

Kakelugnarna vid den här tiden var oftast uppbyggda med en fyrkantig underdel av kvadratiska kakel och en rund eller mångkantig överdel med rektangulära.

Det gjordes säkert många kakel med matrisen från Björnen, men det får ändå anses som märkligt att tretton år efter matrisfyndet – på en annan plats – hitta ett kakel som tillverkats just med den.

Källor och litteratur

Galt, C-E, "Keramikerna från kvarteret Björnen", *Stadsvandringar* 4 (Stockholm, 1980).

Århem, B, "Björnen – ett krukmakarkvarter i Södra Klara", *Stadsvandringar* 4 (Stockholm, 1980).

Blomqvist, R, "Kakel och kakelugnstillverkning i Lund under dansk tid", *Kulturens årsbok* 1936.

Till vänster: Kakelugn från 1500-talet. Teckning Ingrid Leander/SSM. Nästa sida: Svartglaserat furstekakel från den arkeologiska undersökningen i kvarteret Svalan 1991. Foto Göran H Fredriksson/SSM.

